

СВІТОВИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ І КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

А. М. Вінграновський

Державна регіональна політика — невід’ємна складова політики держави, спрямованої на організацію території країни відповідно до прийнятої стратегії розвитку. Регіональна неоднорідність будь-якої країни приводить до необхідності її врахування в державному управлінні з метою забезпечення ефективного та збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів. Загалом формування державної регіональної політики залежить від вибраної стратегії щодо вирішення таких основних питань:

цілі та головні завдання регіональної політики;

ступінь участі держави в соціально-економічному розвитку регіонів;

визначення регіонів, економічний розвиток яких має стимулювати держава;

фінансові механізми стимулювання розвитку таких регіонів.

Залежно від цього визначають головні напрями державного регулювання соціально-економічного розвитку регіонів. Слід зазначити, що регіональна політика різних держав (її цілі і завдання, форми і методи реалізації) може мати значні розбіжності. Разом з тим є загальні цілі, властиві регіональній політиці практично всіх країн. Вивчення світового досвіду формування ефективної регіональної політики є актуальним і корисним для України при формуванні принципово нової схеми взаємин між центром і регіонами.

Метою статті є огляд головних засад регіональної політики європейських країн, аналіз основних інструментів фінансового регіонального вирівнювання у зарубіжних країнах та

основних напрямів державної регіональної політики України.

З огляду на світовий досвід, до загальних цілей регіональної політики більшості країн світу насамперед належать такі: створення та зміцнення єдиного економічного простору і забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності; відносно вирівнювання умов соціально-економічного розвитку регіонів; пріоритетний розвиток регіонів, що мають особливо важливе стратегічне значення для держави; максимальне використання природних (у тому числі ресурсних) особливостей регіонів; запобігання забрудненню довкілля, комплексний екологічний захист регіонів.

При цьому визначають два напрями державного втручання в розвиток регіонів. Перший має економічні цілі (пожвавлення виробництва в депресивних регіонах; створення зон зростання та ефективного підприємництва; підвищення конкурентоспроможності регіонального виробництва; посилення міжрегіональної економічної інтеграції тощо) для ефективного використання виробничого потенціалу кожного регіону з метою забезпечення загальнонаціонального добробуту.

Другий — соціальні цілі (зростання зайнятості населення; підвищення доходів населення; розвиток виробничої та соціальної інфраструктури у найвідсталіших регіонах; доступність суспільних благ тощо). Принцип соціальної справедливості в регіональному ас-

**Вінграновський
Андрій Миколайович**
— аспірант Науково-дослідного фінансового інституту при Міністерстві фінансів України

пекті полягає в тому, що громадяни та соціальні групи повинні мати рівні можливості для одержання роботи, доходів і суспільних благ незалежно від місця проживання. Цей принцип реалізують через перерозподіл фінансових ресурсів від розвинутих до відсталих та депресивних регіонів.

З методологічного погляду регіональну політику варто вважати економічною функцією держави. Вона ґрунтується на державній правовій основі і вміщує заходи центральної та місцевої влади, що узгоджуються із загальнонаціональними цілями. Аналіз міжнародного досвіду дає можливість виокремити три напрями практичного застосування концепцій регіонального розвитку в державній регіональній політиці. Перший пов'язаний із запереченням необхідності впливу держави на регіональний розвиток (відповідно до класифікації Г. Камерона, це напрям «неінтервенціоналістів»). Другий припускає участь держави в регулюванні регіонального розвитку для пом'якшення впливу стихійних ринкових сил і коригування розвитку територій шляхом прискорення природних процесів через стимулювання міграції робочої сили та інвестицій. Прихильників цього напрямку називають «адапторами». Третій (так званих «радикальних перетворювачів») припускає активне та інтенсивне державне регулювання регіонального розвитку [8].

На думку «адапторів», головним завданням державного регулювання є прискорення природних процесів без зміни їхнього напрямку (вперше сформулював А. Леш) [9, 654]. Стимулювання економічного зростання ефективне лише тоді, коли відповідає загальним тенденціям розвитку і розміщення підприємств (насамперед промислових), обумовлених інтересами приватних компаній. Це відбувається, коли в індустріально нерозвинутих регіонах постають передумови для розвитку промисловості. Якщо держава свідомо стимулює економічний розвиток у таких інвестиційно непривабливих (принаймні на певному етапі розвитку) регіонах, то зусилля здебільшого марні.

Аналіз міжнародного досвіду державної регіональної економічної політики доводить, що переважна більшість країн застосовує саме адаптаційну модель регіональної політики.

Ті країни, що провадили інтенсивну політику вирівнювання регіональних диспропорцій, засновану на радикальних перетвореннях, згодом відійшли від неї, насамперед через нестачу фінансових ресурсів (наприклад, Канада). Країни, що відмовлялися від активної державної регіональної економічної політики,

навпаки, були змушені запровадити державне регулювання, зіткнувшись з надмірними територіальними диспропорціями і недовикористанням потенціалу розвитку окремих регіонів (саме цим пояснюють зародження сучасної регіональної політики практично в усіх країнах світу).

Державна регіональна економічна політика більшості країн зазнавала різнопланових змін. При цьому центральні органи влади прагнули досягти такого стану регіональної економічної політики, коли вона відіграє значущу роль, не перешкоджаючи економічній ефективності країни загалом. У країнах з ринковою економікою дослідники визначають дві основні мети державного втручання у розвиток регіонів: 1) справедливість, тобто така організація економічної діяльності, за якої мешканці всіх регіонів мають більш-менш рівні можливості для досягнення бажаного добробуту; 2) ефективність — потребує раціонального використання виробничого потенціалу кожного регіону з метою загальнонаціонального добробуту. Вони можуть бути і сумісними, і конфліктними. У період економічного зростання здебільшого переважає перша, у кризовий період найважливішою є друга. У політиці державних органів різних рівнів територіальної ієрархії не обов'язково має домінувати яка-небудь мета. Однак заходи регіональної політики центральної та місцевої влади мають узгоджуватися, інакше регіональні диспропорції наростатимуть [7, 284].

Узагальнення досвіду розвинутих країн Заходу дає змогу виокремити чотири етапи формування державної регіональної політики [6, 435].

Етап I (1930 — 1950 рр.). У період кризи 1930-х років було усвідомлено наскільки важливі регіональні проблеми і прийнято перші програми з невідкладної допомоги окремим кризовим регіонам. Уряди США, Канади та країн Західної Європи почали надавати цілеспрямовану допомогу певним регіонам. До середини 1950-х років регіональна політика західних країн ґрунтувалася переважно на роботах Дж. Кейнса, який визначив роль держави як регулятора економічного та соціального розвитку будь-якої країни.

Етап II (1950 — 1970 рр.). Період підвищеного інтересу до регіональної політики. Його основні риси — міжрегіональний перерозподіл економічного зростання з орієнтацією на збалансований регіональний розвиток, створення полюсів зростання. Тоді регіональна політика в усіх розвинутих країнах Західної Європи оформилася законодавчо. У багатьох

країнах заходи з реалізації регіональних програм (особливо в межах регіонів зі старою та слабкорозвинутою промисловістю) належали до державної політики. Саме в цей період сформувалася цілісна система регіональної політики високорозвинутих країн Заходу, і необхідність її здійснення була остаточно визнана. Відбулося формування системи регіонального програмування — найактивнішої діючої форми регіональної політики за умов ринкової економіки. Паралельно удосконалювався інструментарій регіональної політики, апробувалися на практиці механізми стимулювання економічного розвитку проблемних регіонів. Етап позначився швидким розвитком теоретичних засад регіонального зростання, що призвело до появи численних моделей і напрямів реалізації регіональної політики. До розробки концепцій регіональної політики у 1950 — 1960 роки значний внесок зробили видатні вчені Західної Європи та США — Ф. Перру, Ж. Будвілль, М. Портер, Н. Ванхоф, Л. Клаассен, В. Ойкен, Д. Фридман, обґрунтувавши нерівномірність регіонального розвитку і запропонувавши моделі побудови державної регіональної політики.

Етап III (1970 — 1990 роки). Його характерна риса — регіональна самоорганізація, що спирається на неокласичні й технологічні теорії та орієнтується на розширення самостійності регіонів, врахування їхніх інтересів, максимальне використання внутрішнього потенціалу кожного регіону, покладання відповідальності за розвиток на місцеві влади. Цей етап позначився частковим зниженням уваги до регіональної політики, що пов'язано з новою економічною кризою, яка охопила розвинуті країни після 1974 року. Тоді набули популярності макроекономічні, а не регіональні цілі. Внаслідок послаблення інвестиційної діяльності дещо звужився інструментарій регіональної політики, хоча система регіонального програмування також розвивалася. Понад те, у розробках регіональних програм з'явилися наднаціональні елементи.

Етап IV (з 1993 року). Підписання Маастрихтських угод відкрило шлях до перетворення «Європи національних держав» на «Європу регіонів». І хоча ці ідеї стосувалися насамперед європейських країн, вони ознаменували принципово новий етап у розвитку регіональної політики загалом.

За трансформації економічних, соціальних, політичних відносин державне регулювання регіональних проблем відіграє важливу роль у розвитку більшості країн світу. Незважаючи на наявні розбіжності, методи регулювання регіонального розвитку різних держав мають багато спільних рис, оскільки спирають-

ся на світовий досвід. Розглянемо регіональну політику окремих країн.

Великобританія. Період активного втручання держави в регіональні соціально-економічні процеси почався у 1930-ті роки і був викликаний економічною кризою, що охопила західний світ. 1937 року було засновано спеціальну урядову комісію з вивчення проблем високорозвинутих регіонів, яка підготувала відому «доповідь Барлоу» з розгорнутою програмою майбутньої регіональної політики. Але Друга світова війна перешкодила реалізації цієї програми.

Активізація відбулася в середині 1960-х років, коли лейбористський уряд Г. Вільсона запровадив систему загальнонаціонального економічного програмування, що спиралася на сітку одинадцяти економічних регіонів. Перший національний план економічного розвитку Великобританії (1961—1965 рр.) обмежувався стимулюванням промислового розвитку кількох регіонів, а другий (1966—1970 рр.) уже містив регіональні пропозиції зі стимулювання розвитку відсталих і депресивних регіонів.

Серед традиційних фінансових механізмів регіональної політики у 1970—1990 роки найчастіше використовували субсидії на промислові інвестиції, які доповнювалися пільговим кредитуванням.

Новий напрям у британській регіональній політиці пов'язаний з періодом правління консервативного уряду на чолі з М. Тетчер, коли почалася інтенсивна денационалізація промисловості. Цей період вніс зміни до методології й асоціюється з послабленням державного втручання в економіку та зниженням значення регіональних пріоритетів. Тоді уряд докорінно переглянув усю систему регіональної політики у бік скорочення її фінансових механізмів. Значно ускладнився режим надання фінансових стимулів розвитку. Було знижено чи взагалі скасовано (залежно від типу регіону) субсидування, складнішими стали умови надання вибіркової фінансової допомоги.

Серед недоліків регіональної політики Великобританії — деяке «розмивання» цілей, непрямий характер методів стимулювання регіонального розвитку. Зазначені недоліки є загальними для регіональної політики майже всіх країн з розвинутою ринковою економікою.

Франція. Участь держави у здійсненні регіональної політики активна. Використовують широкий арсенал засобів державного регу-

лювання економіки — бюджетне фінансування, кредитну політику, субсидії регіонального розвитку, податкову політику (включаючи амортизаційну), регулювання цін, державні закупівлі тощо. При цьому абсолютний розмір регіональних пільг у Франції не вищий, ніж у сусідніх країнах (наприклад, Італії). Йдеться про ретельно продуману територіальну диференціацію їх надання, про узгодження заходів децентралізації державного управління з іншими цілями регіонального розвитку.

Францію вважають класичною країною ринкового програмування, де з післявоєнних років регулярно розроблялися детальні плани економічного та соціального розвитку.

Загалом у французькій системі стимулювання регіонального розвитку основне місце посідають фінансові стимули для приватних інвестицій. 80% усіх витрат на пільги регіонального розвитку — це субсидії регіонального розвитку та податкові пільги (звільнення підприємств від місцевого «ділового податку»). Ці дві форми фінансової допомоги поширюються практично на всю країну.

Тривалий час у Франції функціонувала гоміодна система фінансування програм регіонального розвитку. У 1980-ті роки в результаті урядової реформи в країні залишилося лише два специфічних види фінансування регіонального розвитку: премії за переустрій території та регіональні премії зайнятості.

Специфічною особливістю французької регіональної політики завжди було її глибоке теоретичне пророблення, зв'язок з тими чи тими концепціями регіонального розвитку. Під час дискусій про вибір методів реалізації державної регіональної політики найістотнішими стали дві протилежні концепції: теорія «впорскування» в економіку (чи теорія розподілу продуктивних сил) та концепція французьких учених Ф. Перру та Ж. Будвілля про полюси зростання.

Теорія розподілу продуктивних сил припускає, що регіональна політика держави має ґрунтуватися на рівномірному розміщенні продуктивних сил на території країни, з таким «розсіюванням» інвестицій на індустріальне будівництво, щоб виробництво вишукувало трудові ресурси, а не навпаки. Це дало б змогу призупинити міграційні процеси всередині країни, що стало для Франції значною проблемою.

Однак практичне визнання одержала концепція полюсів і центрів зростання, відповідно до якої уряд Франції зосередив зусилля

на розвитку окремих регіональних столиць — полюсів зростання. На думку французьких регіоналістів, такий підхід дає можливість заощадити значну частку бюджетних коштів.

Італія. Недолік економіки — яскрава нерівномірність розвитку регіонів за класичною дуалістичною схемою Північ — Південь. Тому головним напрямом регіональної політики Італії є ліквідація диспропорцій у розвитку регіонів країни, стимулювання економічного розвитку депресивних південних регіонів (включаючи Сицилію та Сардинію — найвідсталіші частини країни). Початком цілеспрямованої державної регіональної політики Італії вважають 1950-й рік, коли спеціальною урядовою постановою було засновано касу допомоги Півдню (Фонд для спеціальних робіт суспільного значення в Південній Італії).

Реалізація допомоги Півдню не вичерпує всього змісту державного регулювання розвитку регіонів. Через постійні модифікації система фінансового стимулювання регіонального розвитку стала такою складною, що отримала назву «джунглі стимулів». Від середини 1960-х рр. систему стимулів істотно спрощували та уніфікували. В результаті було визначено чотири основні елементи системи фінансового стимулювання регіонального розвитку: пільгове кредитування, субсидії на капіталовкладення, податкові пільги, соціальні пільги (за лінією соціального страхування).

На Півдні пільгове кредитування доповнюють субсидії на капіталовкладення. Їхня сума залежить від загального обсягу інвестицій на кожен проект, рівень субсидування коливається в межах 26 — 40% від загального обсягу капіталовкладень (для дрібніших проектів рівень субсидування сприятливіший). Система податкових пільг вирізняється гнучкістю та продуманістю. Її практикують у всіх регіонах, однак режим «найбільшого сприяння» має лише Південь (йдеться головним чином про пільгове співвідношення цілкового і часткового звільнення від податку доходів компаній). Істотна диференціація регіонального розвитку в Італії змушує центральну і місцеві влади постійно шукати нові важелі і механізми для досягнення регіональної гармонії.

Німеччина. Активний розвиток регіонального регулювання економіки країни розпочався наприкінці 1940-х років, коли необхідно було надати термінову допомогу територіям, що найбільш потерпіли у Другій світовій війні.

Наступний етап — 1960-ті роки, що асоціюються з порівняно сприятливою фазою еко-

номічного розвитку країни. Тоді регіональна політика полягала в концентрації зусиль на так званих «федеральних центрах зростання», які дали б змогу використовувати резерви вільної робочої сили. Відмінною рисою цього етапу була також орієнтація регіональної політики на інфраструктурні інвестиції. Недоліки проявилися через структурні труднощі в регіонах концентрації вугільної та металургійної промисловості (Пур, Саар та ін.), що призвело до появи проблемних зон. У зв'язку з цим регіональна політика 1970 — 1980-х років визначалася переходом до тіснішої взаємодії федерального та місцевих органів влади. Цьому сприяло прийняття закону «Про поліпшення регіональної економічної структури», а також спеціального доповнення до конституції, відповідно до якого федеральний уряд отримав міцну правову основу для розв'язання винятково регіональних проблем.

Новий етап у визначенні державної регіональної політики був обумовлений прийняттям нових федеральних земель (колишньої НДР) до господарського комплексу країни. Важливе значення для розвитку регіонального регулювання національної економіки Німеччини мала розробка програми регіональної допомоги територіям, основна мета якої полягала в поступовому вирівнюванні регіональних доходів; підвищенні економічної потужності відсталих регіонів; поліпшенні аграрної структури сільськогосподарських регіонів і встановленні особливого правового режиму земель, що дають основний збір товарних культур; регіональному регулюванні резервів і потоків трудових ресурсів.

Щодо системи фінансових стимулів регіонального розвитку, то в Німеччині вона традиційно включає 4 основні елементи: два види субсидій (основна та додаткова) на капіталовкладення, пільгове кредитування, спеціальні пільгові правила амортизації.

Основна субсидія на капіталовкладення має автоматичний характер, її розглядають як своєрідну базу для стимулювання проектів будівництва нових і розширення наявних підприємств загальнонаціонального значення. Проекти, продукція яких більш ніж на 50% призначена для збуту на місці, не могли претендувати на субсидії. При цьому рівень субсидії коливався залежно від регіону. Додаткова субсидія віддавалася на відкуп земельній владі і надавалася рідко — залежно від значення проекту для місцевої економіки.

Третій елемент системи стимулів — пільгове кредитування — традиційно не такий поширений. Претендентами на позики могли бути

переважно дрібні та середні фірми, які здебільшого не могли користуватися субсидіями і працювали на місцевий ринок.

Дію амортизаційних пільг завжди було строго локалізовано, вона майже цілком належала підприємствам, розташованим у прикордонній смузі з колишньою НДР.

Наявність значних регіональних диспропорцій посилила увагу до проблем вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів. На думку багатьох економістів, механізм бюджетного вирівнювання у Німеччині — один з найпрогресивніших у світі. Відповідно до федеральної конституції, землі отримали не тільки право самостійно формувати і виконувати бюджет, а й відхиляти прийняття бундестагом рішень з бюджетних питань. Водночас відбулося розмежування фіскальних повноважень між центром і землями. За першим залишилося право визначати податкову базу, за другими — контроль за місцевими акцизами, а також збір податків (окрім федеральних акцизів, митних зборів і податків ЄС).

Концептуальні засади регіональної політики України. Державна регіональна політика — один з найістотніших чинників впливу на соціально-економічний розвиток регіонів. Основні складові механізму державного регулювання такі:

законодавчо-нормативна база;

бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку та селективна підтримка окремих регіонів з боку держави;

реалізація державних регіональних програм, а також індикативних прогнозів і місцевих програм соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних утворень;

створення та розвиток спеціальних (вільних) економічних зон у певних регіонах;

розвиток міжрегіонального та прикордонного співробітництва.

Важливий період становлення державної регіональної політики в Україні розпочався 1996 р. — з прийняттям нової Конституції України [1], приєднанням України 1997 року до Європейської хартії місцевого самоврядування [5] та прийняттям Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [2].

В основу української регіональної політики покладено принципи Європейської хартії місцевого самоврядування. Згідно з європейсь-

кими стандартами, один з головних принципів реалізації регіональної політики — принцип субсидіарності. Відповідно до нього, повноваження центру доцільно зберігати лише за їх ефективного виконання, що потребує чіткого законодавчого закріплення та фінансово-економічного обґрунтування вертикального розподілу повноважень між рівнями влади в державі.

Органи місцевого самоврядування мають право в межах загальнодержавної економічної політики вільно розпоряджатися достатніми власними фінансовими ресурсами. Ця вимога Хартії означає, що центральний уряд має надавати органам місцевого самоврядування фінансові ресурси, які вони отримують не з бюджетів вищого адміністративного рівня, а мобілізують шляхом реалізації власних фіскальних повноважень. Окрім того, згідно з цим принципом, органи місцевого самоврядування не можуть бути позбавлені права самостійно визначати свої витрати, зокрема першочергові. Таким чином, органи місцевого самоврядування повинні мати достатнє фінансування для виконання покладених на них завдань.

Відповідно до Хартії, фінансово слабкішу місцеву владу захищає держава. Це здійснюють за рахунок запровадження процедур вирівнювання, тобто усунення фінансових диспропорцій, які об'єктивно постають через нерівномірність розподілу продуктивних сил та податкової бази. Окрім того, такі процедури запроваджують для подолання наслідків нерівномірного розподілу фінансових джерел і фінансового тягаря. Процедури та заходи вирівнювання не мають перешкоджати повноваженням місцевих органів влади. Вони не повинні згортати їхню фінансову автономію та обмежувати компетенцію.

Згідно з європейськими стандартами, під час застосування системи трансфертів перевага має надаватися дотаціям (субсидіям нецільового призначення). Надання дотацій не має скасовувати основоположну свободу місцевої влади щодо проведення власної політики в межах своєї компетенції. Критерії виділення дотацій мають бути чіткими і відповідати правовим засадам. Це дасть змогу органам місцевого самоврядування попередньо розрахувати суму дотацій, яку вони отримають, і, відповідно, скоригувати бюджети.

Щодо трансфертів у формі субвенцій (субсидій цільового призначення), то вони обмежують органи місцевого самоврядування у вільному виборі політики і не такі ефективні, як дотації. Відповідно, використання субвенцій має обмежуватися переважно випадками для

досягнення таких цілей: спільного фінансування капіталовкладень у межах політики збалансованого і стійкого територіального розвитку; надання певних видів державних послуг на місцях на рівні країни; компенсації за виконання тих чи тих обов'язків на користь центральних органів управління, що може негативно позначитися на пропозиціях певних місцевих видів послуг; фінансування деяких видів послуг, які надають від імені держави, або відшкодування витрат, яких зазнали органи місцевого самоврядування, здійснюючи повноваження, делеговані їм іншими органами влади.

Аналіз світового досвіду доводить, що основні інструменти, за допомогою яких забезпечують фінансове вирівнювання у зарубіжних країнах, такі:

розмежування та закріплення обов'язків органів виконавчої влади і місцевого самоврядування у сфері забезпечення населення державними та громадськими послугами;

визначення обов'язкових завдань органів місцевого самоврядування у сфері таких послуг;

закріплення на постійній основі дохідних баз кожного рівня влади за вертикаллю;

система державних мінімальних соціальних стандартів послуг, що мають гарантовано надаватися на всій території держави;

виявлення масштабів фіскальних дисбалансів (доходів і видатків) за вертикаллю і горизонталлю бюджетної системи;

трансферти (субсидії, субвенції, дотації різного виду — цільові, загальні) та внески до фондів фінансового вирівнювання;

формула фінансового вирівнювання (алгоритм, на основі якого здійснюють збалансування бюджетної системи за вертикаллю та горизонталлю).

Ключовий інструмент у системі фінансового вирівнювання — державні мінімальні соціальні стандарти послуг, що мають надаватися на всій території держави з метою забезпечення єдиного рівня та якості життя.

Серед недоліків державної регіональної політики в Україні — надмірна централізація влади, невизначеність ролі регіонів, слабкість місцевого самоврядування. Тривалий час найслабшим місцем у реалізації державної регіональної політики був розподіл фінансових ресурсів між центром і регіонами, зумовлений нечітким розмежуванням повноважень

між органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Розробка 2001 року концепції регіональної політики дала можливість визначити основні напрями її удосконалення на наступний період [4]. Так, у концепції державну регіональну політику визначають як окремий напрям державної політики, головне завдання якого — забезпечення оптимального узгодження загальнодержавних цілей та інтересів з особливостями розвитку окремих регіонів.

Державна регіональна політика — комплекс заходів, що мають забезпечити, з одного боку, унітарність і цілісність України як єдиного політичного, соціально-економічного та правового простору, з другого, необхідну децентралізацію, вирівнювання економічних та соціальних умов розвитку різних регіонів, розвиток міжрегіональних відносин, ефективну реалізацію функцій місцевого самоврядування.

Основне завдання державної регіональної політики — поліпшення соціально-економічного стану в країні та, відповідно, зростання життєвого рівня населення на засадах:

розвитку місцевої демократії, підвищення самостійності і відповідальності територіальних громад та їх асоціацій у вирішенні питань соціально-економічного і культурного розвитку територіальних громад та регіонів;

забезпечення реального впливу територіальних громад та їх асоціацій на процес формування і здійснення загальнонаціональної державної політики;

повного й ефективного використання економічного та інтелектуального потенціалу територіальних громад і регіонів;

оптимізації управління на всіх територіальних рівнях на засадах субсидіарності та забезпечення ефективного управління шляхом законодавчого встановлення оптимального розподілу повноважень між різними територіальними рівнями місцевого самоврядування;

активного залучення громадян до безпосередньої участі в управлінні загальнодержавними і місцевими та регіональними справами;

запровадження єдиних загальнодержавних мінімальних соціальних стандартів та дієвих механізмів соціального захисту населення незалежно від економічних можливостей територіальних громад і регіонів.

Напрями вдосконалення державного регулювання розвитку регіонів визначили подаль-

ший розвиток регіональної політики, вони залишаються актуальними й нині. Головні серед них такі:

1) удосконалення державного стратегічного регіонального планування, яке давало б можливість обґрунтовано визначити основні довгострокові та поточні пріоритети регіонального розвитку на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях, враховувати їх під час розробки відповідних розділів проєктів загальнодержавних програм економічного і соціального розвитку України, регіональних та місцевих програм і планів;

2) удосконалення механізму державної підтримки розвитку регіонів, концентрації державних ресурсів на розв'язанні пріоритетних загальнодержавних проблем. З цією метою передбачають розвиток системи розподілу державних капітальних вкладень між регіонами та оцінку ефективності використання виділених коштів;

3) стимулювання розвитку транскордонних та міжрегіональних економічних зв'язків на основі виробничої кооперації та інтеграції, створення відповідних промислово-фінансових груп, інших сучасних форм господарювання;

4) розбудова інфраструктури регіонального розвитку, зокрема ринків продовольства, землі, праці та капіталу (включаючи товарні біржі, оптові ринки, агроторгові дома, аукціони, ярмарки, заготівельні кооперативи, підприємства фірмової торгівлі тощо, а також регіональні агентства розвитку), з метою застосування передових інноваційних технологій, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для регіонального розвитку, вдосконалення підготовки та перепідготовки відповідних фахівців, координації програм технічної допомоги, спрямованих на підтримку регіонального розвитку;

5) стимулювання розвитку регіонів (чи їхніх частин), у межах яких показники економічного розвитку та соціального забезпечення громадян за визначеними законодавством критеріями значно нижчі, ніж відповідні середні показники в державі (депресивні території), шляхом запровадження особливих механізмів бюджетної, податкової, цінової, грошово-кредитної, інноваційної та інвестиційної політики щодо таких територій, визначення чітких критеріїв та термінів виділення з метою стимулювання ефективнішого використання внутрішнього природного, економічного, наукового, трудового потенціалу таких територій, прискорення соціально-еконо-

мічного розвитку, подолання депресивності, підтримки соціальної активності та мобільності населення, створення максимально сприятливих економічних, правових та інституційних умов для формування й ефективного функціонування нових суб'єктів господарювання, забезпечення належного соціального захисту населення.

Статус депресивної території та форми державної підтримки їхнього розвитку визначено Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» (чинний з 1 січня 2006 року) [3].

Нині державну регіональну політику в Україні спрямовують на формування такої фінансової спроможності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, яка створила б можливості для ефективного розвитку, сприяла подоланню диспропорцій, враховуючи особливості регіонів, їхню адаптацію до ринкових умов господарювання.

У зв'язку з цим оптимальний напрям для вдосконалення регіональної політики — подальше реформування бюджетної системи та міжбюджетних відносин на засадах бюджетного унітаризму в поєднанні з елементами бюджетної децентралізації, реалізація якого, зокрема, передбачає вдосконалення системи стратегічного бюджетного планування та фінансового вирівнювання, подальше вдосконалення системи міжбюджетних відносин, посилення зацікавленості місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у розширенні та зміцненні дохідної частини місцевих бюджетів; удосконалення системи місцевих податків і зборів, підвищення їхньої ролі у формуванні місцевих бюджетів; запровадження програмно-цільового методу під час планування та фінансування видатків бюджетів усіх рівнів; чітке розмежування видатків з держбюджету та місцевих бюджетів відповідно до власних та делегованих повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування; завершення поступового переходу до прямих взаємовідносин державного та місцевих бюджетів.

За роки незалежності Україна досягла у сфері регіонального розвитку певних результатів. Серед досягнень — розробка законодавчої бази (визначено концептуальні засади ре-

гіональної політики), розвиток місцевого самоврядування, реформа бюджетної системи (закріплено принципово нові засади бюджетного устрою та міжбюджетних відносин) тощо. Однак тривалий час державна регіональна політика не мала цілеспрямованого системного характеру, часто домінував ситуативний підхід. Механізм державного регулювання регіонального розвитку побудовано за принципом централізованого регламентування відтворювальних процесів у регіонах. Розподіл фінансових ресурсів позначається значною централізацією, це гальмує економічний розвиток регіонів, призводить до кризових явищ у системі господарювання та міжрегіональних диспропорцій. Необхідно формувати принципово нову схему взаємин між центром і регіонами. З цього погляду вивчення світового досвіду формування ефективної регіональної політики, безперечно, актуально і корисно для України.

Джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР // Урядовий кур'єр. — 1997. — № 107 — 108. — 14 червня.
3. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 р. № 2850-ІУ // Відомості Верховної Ради України. — 2005. — № 51. — С. 548
4. Указ Президента України «Про Концепцію державної регіональної політики» від 25 травня 2001 року № 342.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування. — <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>
6. Гладкий Ю. Н., Чистобаев А. И. Основы региональной политики. — СПб.: Изд. Михайлова В. А., 1998. — 435 с.
7. Корчагин Ю. А. Региональная финансовая политика і економіка. — К.: Фенікс, 2006. — 284 с.
8. Кузнецова О. В. Теоретические основы государственного регулирования экономического развития регионов // Вопросы экономики. — 2002. — № 4.
9. Леш А. Географическое размещение хозяйства. — М.: Изд-во иностр. лит., 1959. — С. 654.
10. Чужиков В. І. Регіональні інтеграційні стратегії постсоціалістичних країн Європи. — К.: КНЕУ, 2003. — 296 с.